

СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

1. Всесвітня історія крізь призму розвитку технології і знання. Доіндустріальне, індустріальне і постіндустріальне суспільства.
2. Інформаційне суспільство як фаза розвитку постіндустріалізму. Природа, статус і соціальні рамки інформаційного суспільства.
3. Теоретичні концепції інформаційного суспільства.
4. Основні моделі становлення інформаційного суспільства.

Всесвітня історія крізь призму розвитку технології і знання. Доіндустріальне, індустріальне і постіндустріальне суспільства

Однією з важливих тем філософських роздумів є буття суспільства: що ми розуміємо під суспільством, яка мета і сенс історичного процесу, чи підпорядкований суспільний процес певним законам, які чинники і як детермінують історичний процес? Відповідь на ці запитання має не тільки теоретичне, але й важливе практичне значення, оскільки є підставою для вибору шляхів удосконалення суспільства.

В історії людської думки існують різні відповіді на ці запитання. Одні вважають, що детермінантами суспільного розвитку є духовні чинники («думки правлять світом», «історія є саморозвитком абсолютної ідеї»), інші шукають причини історичного розвитку в природних основах існування суспільства (географічний детермінізм), у взаємодії суспільства і природи, в економічних чинниках і класовій боротьбі, розвитку техніки та технології.

У ХХ ст. були досить поширені концепції, які стверджували, що в основі суспільного розвитку лежить розвиток техніки і технології. Вперше усвідомлення значної ролі науки і технології в розвитку суспільства відбувається в епоху Нового часу і Просвітництва. В “Новій Атлантиді” (1627) Френсіса Бекона стверджується

думка, що прогрес людства, джерело його постійного процвітання забезпечується шляхом розвитку науки і технології: «знання – сила». Саме в цей час, на думку багатьох дослідників, формується особлива концепція розуміння суспільного розвитку – **технологічний детермінізм** і особливий тип цивілізаційного й культурного розвитку – **техногенна цивілізація**. Характерними особливостями цієї цивілізації є швидкі зміни техніки і технологій завдяки систематичному застосуванню у виробництві наукових знань. Техніка стала розцінюватися як єдиний засіб вирішення всіх проблем людського життя і досягнення гармонії на шляху раціонально спроектованого світопорядку. Завершилося формування світоглядних установок, що визначили подальший розвиток техногенної цивілізації, в епоху Просвітництва. У системі цих установок сформувалася ідея особливої цінності прогресу науки і техніки, а також переконання в принциповій можливості раціональної організації соціальних відносин. Це переконання спиралося на реальний факт впливу штучно створеного людиною предметного середовища на всі види її життєдіяльності, на зростання динаміки соціальних зв'язків, їх швидкої трансформації. Досить розповсюдженим стало твердження, що техніка – єдиний засіб вирішення всіх людських проблем і досягнення соціальної гармонії.

Основними концептуальними рисами технологічного детермінізму є: перетворення НТП у детермінанту усіх соціальних змін: розвиток техніки і технології розглядається як вихідний момент суспільного розвитку; абсолютизується соціальна цінність техніки й технології, стверджується, що вони автоматично, стихійно породжують нові суспільні відносини; заперечується залежність розвитку науки і техніки від соціальних умов.

Грунтуючись на цій концепції, французький філософ ХІХ ст. **Огюст Конт**¹ сформулював поняття **індустріального суспільства** – соціальної системи, в якій основним видом господарської діяльності є промислове виробництво. Основними ознаками такого суспільства є – машинне виробництво, раціональна (технологічно доцільна, економічно вигідна) організація праці, вільний ринок, державна система, що забезпечує єдність громадянських прав, рівність можливостей.

¹ Фундаторами теорії індустріального суспільства також вважають Сен-Симона, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма.

Подальшого розвитку концепція технологічного детермінізму та концепція індустріального суспільства набула у 50 – 60-ті роки ХХ ст. під впливом НТР середини ХХ ст. і необхідності усвідомлення її соціальних наслідків. Основні ідеї **концепції індустріального суспільства** сформульовані в роботах американського економіста **Уолта Уінмена Ростоу** «Стадії економічного росту. Некомуністичний маніфест» (1960) і в лекціях в Сорбонні французького філософа **Раймона Арона** (1956 – 1959). Так, Ростоу вважає, що в розвитку людства можна виділити п'ять стадій – “традиційне суспільство”; «період передумов», або “перехідне суспільство”; період “злету”, або “зсуву”; період “зрілості” (індустріальне суспільство) і ера “високого рівня масового споживання”, ідеальним типом якого Ростоу вважає “англо-американський зразок”.

В подальшому ідеї індустріального суспільства були розвинуті в роботах французьких соціологів **Р. Арона і Ж. Фурастьє**, американського економіста **Д. Гелбрейта**, американських соціологів **З. Бжезинського, У. Фоунса** та інших.

Відомий американський соціолог **Збігнев Бжезинський** у книзі “Між двома епохами. Роль Америки в технотронну еру” (1970) намагається довести, що “технотроніка”, під якою він розуміє нову техніку й електроніку, та її вплив на культурний, психологічний, соціальний і економічний розвиток суспільства, визначає соціальний устрій, є вирішальним, самодостатнім чинником соціального прогресу. При цьому технологічний детермінізм залишає осторонь духовну й культурну сторони життя, не визнає за ними активного впливу. Людина в цьому випадку розглядається як зовнішній регулятор, свого роду зовнішня сила стосовно науково-технічного і соціального прогресу, а не як першопричина соціального розвитку.

Ґрунтуючись на принципі технологічного детермінізму, виділяються певні **етапи розвитку суспільства**. В основу кожного етапу покладений особливий техніко-технологічний тип виробництва: чи то машини епохи промислової революції, чи раціоналізоване й автоматизоване виробництво (конвейєр, автомати й автоматичні лінії), чи промислові роботи й електронні пристрої, що використовуються у виробництві і, зрештою, інформаційна техніка й технологія.

Найчастіше апологети концепції технологічного детермінізму виділяють в історії людства три стадії: **«традиційне, аграрне» суспільство, «індустріальне**

суспільство», «постіндустріальне» (або інформаційне суспільство). Так, на думку Елвіна **Тоффлера**, в розвитку історії можна виділити три хвилі, що нашаровуються одна на одну, – «аграрна», «індустріальна», «інформаційна». Остання стадія розглядається, з одного боку, як принципово нова стадія історичного розвитку, а з іншого – як продовження попередньої, як її нова фаза.

У 1980-ті роки ідеологія технократизму стала підсилюватися. Концепції «індустріального суспільства», «суспільства загального благоденства», що розроблялися західними науковцями, в 70 – 80-ті роки ХХ ст. замінюються різними варіантами «постіндустріального суспільства» – «постбуржуазного» (К. Боклдінг), «технотронного» (З. Бжезинський), «програмованого» (А. Турен), «суперіндустріального» та «інформаційного суспільства» (Е. Тоффлер), автори яких звертають особливу увагу на збільшення питомої ваги виробництва, перетворення і передачі інформації та наукового знання у сфері суспільного виробництва.

Інформаційне суспільство як фаза розвитку постіндустріалізму. Природа, статус і соціальні рамки інформаційного суспільства

У другій половині 70-х років ХХ ст. все більш явно став заявляти про себе бурхливий розвиток інформаційних технологій², які радикальним чином змінюють технологічну базу суспільного виробництва, впливають на всі сфери людської діяльності. Все це змушує деяких дослідників – економістів і соціологів – говорити про **«інформаційну революцію»**, яка призводить до суттєвих трансформацій соціуму. Під **інформаційною революцією** розуміють передусім **докорінні зміни в системі виробництва, отримання, переробки, обміну та використання інформації**. Важливим елементом цієї системи є комп'ютерна техніка та інформаційно-комп'ютерні технології.

² За деякими оцінками, удосконалення інформаційних технологій відбувається у 3-6 разів швидше, ніж технологій використання енергії.

Найперші спроби аналізу особливостей впливу цієї техніки й технології на суспільство були зроблені у Сполучених Штатах та Японії.³ **Фріц Махлуп** (Fritz Machlup) у своїй книзі «Створення та поширення знань у США» (1962) одним з перших відокремив знання та інформацію від «звичайної» промислової та соціальної діяльності. Він підрахував, що 1958 року близько 29 відсотків соціальної діяльності в США припадало на «індустрію знань», що стало основою для твердження про становлення інформаційного суспільства як фази розвитку постіндустріалізму. Робота Махлупа сприяла також появі звіту для Уряду США Марка Пората «Інформаційна економіка» (1977), в якому переконливими статистичними доказами зазначається, що США перетворюється на інформаційне суспільство.

На виключну роль інформаційно-комунікаційних технологій у перетворенні сучасного суспільства вказує і **Маршал Маклюен** (Marshall McLuhan). Розглядаючи інформаційні революції в історичному ракурсі, він, насамперед, звертає увагу на друкарські винаходи XV-го століття. **Книгодрукування** (перетворення мови та інформації на одиниці, що можуть бути перекомбіновані), разом з поширенням наукової думки, були по суті революційними винаходами, які змінювали все, до чого тільки торкалося книгодрукування. Винайдений Гутенбергом у середині XV ст. друкарський верстат завершив **докорінну зміну способів мислення і сприйняття дійсності**, започаткований в античності. Книга, яка стала загальнодоступною, дозволила людям подолати культурні й історичні кордони, стала головним чинником в освіті й науці, критерієм, що зумовлює рівень інтелектуального розвитку індивіда. Згідно з логікою і структурою друкованого тексту, формувався й особливий тип культури, що характеризується пануванням лінарного текстового метанарративу. Саме так, за твердженням Маршалла Маклюена, відбулося становлення «галактики Гутенберга» – універсума, в якому друкарський верстат став формуючим фактором культури індустріального суспільства.

³ Винайдення самого терміну «інформаційне суспільство» приписується професору Токійського технологічного інституту Ю. Хаяши. У звітах, поданих японському керівництву, високоіндустріальне суспільство визначалось як таке, в якому розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій дасть можливість людям отримати доступ до надійних джерел інформації та позбавить їх від рутинної праці, забезпечивши високий рівень автоматизації виробництва, в той час, як продукція стане більш «інформаційною».

Із входженням в ужиток електронних засобів масової комунікації стан справ у «галактиці» докорінно змінюється: книга починає поступатися позиціями телебаченню та комп'ютерам. У постіндустріальному суспільстві все більшого значення набуває тип культури, основним матеріальним носієм текстів якої є не писемність, а «екранність». «Екранна мова» – це часовий потік екранних зображень, що вільно вміщує в себе поведінку й усне мовлення персонажів, анімаційне моделювання, письмові тексти і багато чого іншого. Широке розповсюдження й домінування телебачення означає, на думку М. Маклюена, кінець “галактики Гутенберга”, тобто системи комунікацій, що ґрунтується на типографському мисленні та фонетичному алфавіті. В роботі «Розуміючі медіа. Розширення людини» (1965) він висловив своє бачення трансформаційного потенціалу нових комунікаційних технологій, вважаючи, що нові технології відкриті, багатоспрямовані, інтерактивні і значно розширюють наші можливості комунікації, які раніше були обмежені простором і часом.

Відомий дослідник впливу технологій на комунікацію та через комунікацію на суспільство **Марк Постер** (Mark Poster) розрізняє три різні способи передачі інформації у суспільстві – через усне мовлення й особистий контакт, письмовий обмін інформацією та електронний, стверджуючи, що історію суспільства можна розглядати крізь призму особливостей пануючої системи комунікацій. З винаходом нових ІКТ, на думку Постера, виникла не лише нова форма обміну інформацією, але й дві інші змінили свої властивості. Постер показав, що оскільки кожен метод збереження та передачі інформації пливає на людські стосунки, що конституують суспільство, у самому суспільстві відбуваються значні зміни: усталений спосіб співіснування, притаманний суспільству в останні двісті років, сьогодні руйнується землетрусом, породженим електронними засобами комунікації, і перетворюється на якісно новий спосіб соціального співіснування, який нам ще необхідно буде зрозуміти.

Однак акцент виключно на технологічних передумовах формування інформаційного суспільства сьогодні вже недостатній для розуміння його природи й особливостей. Реальний процес історичного розвитку людства ставить під сумнів його однозначну прямолінійну залежність від розвитку техніки й технології. У роботах **Деніела Белла** є намагання відійти від «прямолінійного»

технологічного детермінізму, зазначається, що виділення різних етапів розвитку соціуму залежить від так званого «вісьового принципу» – стрижневого напрямку, в просторі якого розвивається соціум. Вісьові принципи – різноманітні. Наприклад, за вісьовим принципом «форма власності» у розвитку суспільства можна виділити різні суспільно-економічні формації (феодалізм, капіталізм, соціалізм). Обравши інший принцип – розвиток техніки й технології, можна розглядати історичний процес як процес переходу від доіндустріального до індустріального та постіндустріального типів суспільства. Саме такий вісьовий принцип і обирає Д. Белл, відділяючи аграрну, індустріальну та постіндустріальну стадії соціальної еволюції.

У сучасних дослідженнях проблем трансформації соціуму, формування «інформаційного суспільства» ставиться в залежність від структурної перебудови всіх суспільних зв'язків та відносин, досліджується соціальний контекст розробки та впровадження нової техніки й технології, зокрема ІКТ.

Досить виваженою і цікавою в цьому контексті є точка зору **Льюїса Мамфорда** (Lewis Mumford), який розглядав інформаційну революцію як невіддільну частину історичного розвитку форм і засобів комунікації. Технологічна історія, вважав він, – це не лише прогрес у вдосконаленні технологічних винаходів, а скоріше, процес постійної взаємодії між матеріальним і символічним, між матеріальною технологією та її соціальною значимістю й використанням.

Теоретичні концепції інформаційного суспільства

Концепція Деніела Белла

Однією з найбільш авторитетних концепцій нового типу суспільства в 70 -х роках ХХ ст. була концепція, розроблена американським соціологом **Деніелом Беллом**. У роботі «**Настання постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозу**», яка була опублікована в 1973 р., він стверджував, що розвиток всесвітньої історії потрібно розглядати крізь призму розвитку технології і знання. Белл сформулював основні ознаки нового суспільства – створення

економіки послуг, домінування прошарку науково-технічних спеціалістів, центральна роль теоретичного знання як джерела новацій і політичних рішень у суспільстві, можливість самопідтримуючого технологічного зростання, створення «інтелектуальної» техніки. На його думку, найбільшим джерелом структурних перетворень у суспільстві є зміна в характері знань, коли змінюється природний устрій на устрій технологічний, а методи організації соціальної діяльності (спосіб прийняття рішень), по суті, є інтелектуальними технологіями.

У сучасному суспільстві, на думку Белла, на передній план виходить розвиток новітніх технологій, механізми їхнього контролю та можливості щодо перетворення дійсності; виникають нові технології прийняття рішень, надзвичайно важливим стає теоретичне знання. Він звертає увагу на те, що широке розповсюдження теоретичного знання ґрунтується на його здатності до уніфікації і кодифікації. Теоретичне знання в постіндустріальному суспільстві набуває нового статусу: воно перетворюється на джерело інновацій. Нове знання Белл розглядає як вісь, навколо якої може бути організована нова технологія, економічне зростання та стратифікація суспільства. Він вважав, що капіталізм під впливом нових технологій трансформується в нову соціальну систему, вільну від соціальних антагонізмів.

У статті «Соціальні рамки інформаційного суспільства» Белл обґрунтовує думку, що ознаки «постіндустріального суспільства», про яке він писав в 70-ті роки ХХ ст., стали реальністю в 80 – 90 рр. ХХ ст. під впливом комп'ютерних технологій передачі та відтворення інформації та виникненням телекомунікаційних і космічних мереж зв'язку й передачі інформації. Саме широке розповсюдження цих технологій у всі сфери людської діяльності, в тому числі і в побут, дали підстави вважати, що, по суті, **постіндустріальне суспільство можна тлумачити як інформаційне**. Як символ і матеріальне втілення технічної революції, що розгортається, Белл розглядає комп'ютер. Подібно до того, як електрика змінила все суспільне життя другої половини ХІХ століття, так і комп'ютер виступає в ролі домінанти сучасних культурних інновацій.

Концепція Йонезі Масуди

Однією з найбільш цікавих концепцій інформаційного суспільства є концепція **Йонезі Масуди**, директора Інституту інформаційного суспільства. В роботі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне» (1983) він сформулював основні принципи композиції майбутнього суспільства, вважаючи, що його основою буде комп'ютерна технологія з її функцією підсилення інтелектуальної праці. Інформаційно-комп'ютерна техніка та технологія швидко перетворюватиметься на нову виробничу силу й зробить можливим, вважає Масуда, масове виробництво когнітивної, систематизованої інформації, технології і знань; а провідною галуззю економіки стане інтелектуальне виробництво, продукція якого накопичуватиметься і розповсюджуватиметься через синергетичне виробництво та дольове використання. Виходячи з того, що основний тип виробництва буде сконцентрований навколо виробництва та розподілу інформації, Масуда намагається осмислити, як саме змінюватимуться існуючі структури суспільства, сформовані для іншого типу суспільних відносин і зв'язків.

Масуда виокремлює 17 параметрів, котрі мають змінитися в інформаційному суспільстві, оскільки інформаційна технологія робить можливим і необхідним переоцінку певних основоположних принципів, що визначають напрям соціально-економічного розвитку. Так, зокрема, якщо в індустріальному суспільстві завод, що складався з машин і устаткування, був центром виробництва товарів і своєрідним символом цього суспільства, то в майбутньому суспільстві інформаційні послуги, які передбачають існування інформаційних мереж і банків даних, замінять завод як основний центр виробничої діяльності, і саме вони стануть своєрідним символом, який визначатиме специфіку нового суспільства.

На його думку, в новому інформаційному суспільстві основним суб'єктом соціальної активності стане «вільне співтовариство», а політичною системою – «демократія участі». Нове суспільство потенційно матиме можливість досягнути ідеальної форми соціальних відносин, оскільки функціонуватиме на підґрунті синергетичної раціональності, яка замінить принцип вільної конкуренції індустріального суспільства. Масуда пропонує дуже привабливу своєю гуманністю утопію XXI ст., яку сам називав «комп'ютопією».

Концепція Елвіна Тоффлера

Однією з поширених концепцій інформаційного суспільства є концепція **Елвіна Тоффлера (Alvin Toffler)**. Він вважає, що перехід до інформаційного суспільства не є лінійним продовженням попереднього розвитку, а скоріше – якісним перетворенням у сутності та завданнях суспільства. В книзі «Третя хвиля» він, розглядаючи історію як неперервний хвильовий рух, послідовність хвиль, що накочуються одна на одну, виділяє в історії цивілізації три хвилі: «перша хвиля» – аграрна (до XVIII ст.), «друга хвиля» – індустріальна (до 50-х років XX ст.), «третя хвиля» – постіндустріальна (починаючи з 50-х років XX ст.). До- і постіндустріальні хвилі в розвитку техніки та їхній вплив на суспільство описуються Тоффлером як хвилі, що “симетрично” розбігаються. Якщо перша «аграрна хвиля», що продовжувалась майже 10 тис. років, «вихлюпнула» індустріально-заводський, масовий тип культури і суспільства, то «третя хвиля» виносить людство від нього в безкінечність технологічної творчості індивідуумів. Тоффлер наполягає на тому, що економіка не є більше головним чинником сучасного суспільства. Розвиток та активне використання потужних інформаційно-комп’ютерних технологій – це основа третьої хвилі, на зразок того, як землеробка та індустріальні технології були ключовими в розвитку попередніх хвиль.

Перша хвиля сприяла зникненню малих соціальних груп, які раніше складали основу людських поселень, та створенню напівурбанізованих суспільств, у яких стали можливі прояви культурних і соціальних інновацій. Поступово індустріалізація, вважає Тоффлер, дала змогу раніше вилученим, або принаймні маргіналізованим, соціальним групам вільно користуватися здобутками нового суспільства й прискорила розвиток науки, техніки та культури. Як і під час попередніх, за третьої хвилі, зазначає він, суспільство також зазнаватиме докорінних змін. Така перебудова спостерігається в процесах взаємовідносин сучасних держав, у способі організації сучасного суспільства та в економічній діяльності.

На думку Тоффлера, всі “індустріальні” суспільства стоять перед “суперіндустріальною революцією”, яка позбавить “значення великий конфлікт XX ст. – «конфлікт між капіталізмом і комунізмом» і створить нове,

“суперіндустріальне суспільство”. Таке суспільство матиме посткапіталістичну соціальну структуру, в якій поняття приватної власності втратить свій сенс не внаслідок соціального перевороту, а як автоматичний наслідок розгортання НТР. Суспільству, що формується, вважає американський соціолог, притаманні такі риси, як децентралізація виробництва і населення, різке зростання інформаційного обміну, подальша індивідуалізація особистості із збереженням солідарних відношень між людьми та співтовариствами.

Елвін Тоффлер робить припущення, що соціальне відчуження і соціальні труднощі, які багато хто відчував у кінці 60-х років минулого століття, були прямо пов’язані з «шоком майбутнього» – нездатністю встигати за нестримними змінами, які викликані приходом інформаційної ери. Це пояснюється тим, що постіндустріальне інформаційне суспільство не є послідовним продовженням суспільства індустріального. Воно є радикальною зміною, комплексним перетворенням, таким революційним за своїм характером, як і індустріальна революція. Інформатизація стає тією хвилею, на якій можна спробувати втриматись, але змінити напрям її руху неможливо, вважає Тоффлер.

Концепція Мануеля Кастельса

В 90-ті роки ХХ ст. широкої популярності набула концепція глобального інформаційного суспільства, яка знайшла своє відображення в роботах **Мануеля Кастельса**. У тритомному виданні **«Інформаційна епоха: економіка, суспільство та культура»** (2000) він обґрунтовує думку, що ІКТ призвели до появи нового виду суспільства, яке він називає **«мережевим»**. Становлення нового стану суспільства, вважає Кастельс, є результатом трьох динамічних процесів: революції в інформаційних технологіях, яка нарощувала темпи з середини 1970-х років, реструктуризації капіталізму з 1980-х років (переважно завдяки діям державних апаратів), та соціальних рухів, що виникли у 1960-х і 1970-х, які й донині залишаються впливовими (особливо фемінізм і рух за збереження довкілля).

Виходячи з того, що інформація за своєю природою є таким ресурсом, що легше за інших долає будь-які перепони, інформаційна ера розглядається ним у контексті епохи глобалізації. Широке поширення ІКТ привело до якісно нових

зв'язків між часом і простором. Час вже не є таким послідовним і може бути накопичений завдяки примноженню інформації, і так само може бути швидко розтрачений через активну комунікацію, просторова побудова нашого світу набагато більше залежить від функціонування електронних мереж, ніж від суто фізичних параметрів. Кастельс вводить поняття «позачасовий час» (“timeless time”) і «плинний простір» (“space of flows”). Все це свідчить, вважає він, про прихід нової ери – інформаційної.

Нове суспільство, яке народжується, на думку Кастельса, формується так, що отримання, аналіз та передача необхідної інформації стають «фундаментальними витоками продуктивності і влади», де не лише компанії, а й індивіди, можуть отримувати користь від нових комунікаційних можливостей. Електронні мережі дозволяють продукувати і розповсюджувати знання та інформацію, збільшуючи можливості пристосування людей до соціального середовища та його перетворення. Це приводить до появи глобальної інформаційної економіки, де праця стала менш стандартизованою, гнучкість (обов'язків, розкладу) стала нормою, а сам робітничий клас став менш консолідованим і навіть у певному розумінні – «демасовікованим». Разом з цими економічними перетвореннями відбуваються також зміни й у характері суспільних відносин.

Кастельс не розглядає інформаційну еру та породжене нею суспільство як щось однозначно позитивне: світ став більш консолідованим завдяки розвитку комунікативних технологій, але разом з тим, активно відбувається процес його соціального розшарування та фрагментації. Він пише про зростання несправедливості в розподілі благ, яка є невіддільним супутником вищезгаданих економічних перетворень. До того ж, суспільство стало занадто захоплюватись феноменом іміджу (як у сфері культури, так і політики) та комерціалізації комунікативного простору.

Концепція суспільства знань

Еволюція концепцій інформаційного суспільства йде від ідей постіндустріалізму, які акцентують увагу на економічному аналізі нового суспільства, через аналіз технологічних і соціальних аспектів інформаційного

суспільства до сучасних досліджень **суспільства знань** (Knowledge-based Society), що набувають соціально-філософської спрямованості.

На відміну від концепції інформаційного суспільства, що ґрунтується на досягненнях уніфікованих інформаційних технологій, концепція суспільства знань намагається відійти від однозначно технологічного підходу до розвитку суспільства та акцентує увагу на проблемі не стільки доступу до знань, скільки на необхідності спільного використання знань та розвитку здібностей кожної людини, її прагненні до інновацій та створення нових знань⁴. У цьому суспільстві знання є головним і всеосяжним ресурсом для індивідуумів. Такі традиційні фактори виробництва, як земля, праця і капітал, не зникають, але відходять на другий план. Вони можуть бути продуктивними лише в тому випадку, якщо інтегровані у знання. Суспільство знань має забезпечити соціальну інтеграцію, подолати таке явище, як соціальне відчуження, оскільки знання є громадським надбанням, яке має бути доступним для кожного. У концепції суспільства знань зазначається важлива, але не провідна роль Інтернету та мультимедійних засобів, належна увага приділяється таким «інструментам» знання, як преса, радіо, телебачення та, найважливіше, – система освіти, оскільки більшість населення світу відчуває брак книг, шкільних підручників і викладачів, а потім вже потребує комп'ютерів та доступу до Інтернет. Головними принципами концепції суспільств, заснованих на знаннях, є: якісна освіта для всіх; універсальний доступ до знань; свобода висловлення думок; повага до культурного та мовного різноманіття. Ця концепція передбачає зміщення акцентів у дослідженні соціуму з технологій на більш широкі соціальні, етичні й політичні проблеми, які впливають на його розвиток.

Концепції інформаційного суспільства, постіндустріального суспільства і суспільства знань є дуже близькими теоретичними моделями суспільства, які ґрунтуються на переконанні, що якісні соціальні трансформації нерозривно пов'язані з провідною роллю інформації і знання.

⁴ Поняття «суспільство знань», яке вперше було використане в 1969 р. П. Друкером, набуло подальшого розвитку в 90-х роках ХХст.

Узагальнюючи існуючі підходи до тлумачення поняття «інформаційне суспільство», можна зазначити, що це суспільство, визначальними рисами якого є такі критерії:

- **технологічний:** ключовий чинник – інформаційно-комп'ютерна технологія, яка має широке застосування на виробництві, у системі освіти та в побуті;
- **соціальний:** інформація є важливим чинником зміни якості життя, формується й утверджується суспільство знань, в якому головною умовою творчого розвитку людини і суспільства стає знання, отримане завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню працювати з нею;
- **економічний:** інформація є визначальним чинником економіки як ресурсу, послуг, товару, джерела додаткової вартості і створення нових форм зайнятості;
- **політичний:** свобода отримання та використання інформації стимулює формування політичного процесу, визначальними особливостями якого стають зростаюча участь населення в політичних процесах і можливості пошуку консенсусу між різними класами й соціальними групами;
- **культурний:** сприяння утвердженню глобального суспільства, в якому обмін інформацією не матиме ні часових, ні просторових, ні політичних кордонів; суспільства, яке, з одного боку, створює умови для взаємопроникнення культур, а з іншого – відкриває кожному етносу та співтовариству нові можливості для самореалізації.

Основні моделі становлення інформаційного суспільства

Формування інформаційного суспільства – загальний вектор розвитку глобального сучасного соціуму. Однак вибір шляхів, засобів і механізмів реалізації стратегій інформаційного розвитку залежить від особливостей технологічного і соціального розвитку країни, специфіки її соціально-економічних умов, національно-культурних особливостей.

Має сенс говорити про існування декількох основних моделей формування інформаційного суспільства, що реалізуються сьогодні: